

יוסיף דעת

מבית
שבת ט"ש

אכילת הודו לצאצאי השל"ה

משפחות רבות מישראל עד ימינו, משמרות מסורות שונות שעברו אצלן דור אחר דור, והן ייחודיות לכני המשפחה בלבד. אחת המסורות הללו, השתמרה בקרב חלק קטן ממצאצי משפחת הלויים הורוויץ חוסי' מנגז' השל"ה הקדוש, ולפי' אין לאכול בשר של תרנגולי הודו.

מסורת זו נשתמרה אומנם רק בידי ענפים בודדים בקרב צאצאי השל"ה, אולם הפלא הוא שהיא שרדה בקרב משפחות שהתגררו באזורים הרחוקים זה מזה במדינות שונות (כמו משפחה מסוימת שהיתה בשומסק שבמחוז טרנופול בוואהלין, עליה נמסר בשו"ת "שם אריה" לרבי אריה לייבוש ליפשיץ מבלחוב, קונטרס התשובות "ערוגות הבושם" עמ' קע"ב ש"א"ם אוכלים זה העוף מחמת איסור, וכל משפחה זו כשעושים שידוך עם בניהם ממשפחה אחרת המזה מתנים בשעת התנאים שלא יאכלו לבניהם בשר אינדיק, וכך קיבלו מאבותיהם ואבות אבותיהם להתנהג כן, וכן מביא שם על משפחת פרענקל שבומנו, "שא"ם אוכלים אותו, כי כך הם מקובלים מאבותיהם ואבות אבותיהם אשר זקנם ראש משפחה לא רצה להסכים בהתירו, וצויה לבני ובני בניו אחריי שלא לאוכלו", אולם הוא לא מזכיר כלל כי מדובר על משפחה מצאצאי השל"ה, אף שבטעות העתיקו זאת רבים זה מזה, והמחבר עצמו מעיד כי "אני לא ראיתי מעולם שום אדם שהיה נמנע לאכול מצד איסור". כך גם מסר צאצאי ר' משה לוונשטיין מחולנד, כי במשפחתם נהגו שלא לאכול בשר הודו כצוואת זקנם השל"ה; וכך גם נהגו וקנתו הרבנית הצדקנית מרת מרים יהודית ברכה ע"ה, אשת זקנו וראש משפחתה הנה"צ רבי מתתיהו דייטש-אשכנזי זצ"ל ראש ישיבת "אנשי מעמר", כיוון שהיתה מצאצאי השל"ה הק' דרך אביה הרה"צ רבי מהרש"ל צבי געריש-גליקוואן נאמן ביתם של ארמו"ר בית לעילוב בארץ הקודש. בזמנו סיפר יהודי אחר, כי נקלע פעם לדרום אפריקה, ופגש שם יהודי מתבולל שהגיע רח"ל ברכבו לבית הכנסת ביום הכיפורים, אך היה נמנע מאכילת בשר הודו גם כאשר היה סועד את לבו במסעדות טריפה...), ונראה לכאורה כי המסורת שלהם נשענת על מסורת משותפת לפני דורות. אולם רוב רובם של צאצאי השל"ה, המונים כיום ברבות רבות, בכל תפוצות עולם היהודי, בהם רבים המיוחסים בקאחר-בן לשל"ה ואף נושאים אם שם משפחתו לבית הלויים "הורוויץ", אינם מכירים מסורת זו, ומעולם לא שמעו על פקוק באכילת בשר הודו.

המסורת היא באמור בנדר 'חורה שבעל-פה', ואין עליה כל רמז בחיבור 'שני לוחות הברית' - של"ה, בו מאריך המחבר לנבי כשרות העופות ומזהיר על סימני כשרות, אך לא מזכיר כלל את תרנגול הודו. אף לא נמצאו סימוכין בכתב על מסורת כזו בשמו עד לדורות האחרונים, הגם שבפי רבים מבני המשפחה שגור לומר כי הדבר מופיע בצורות השל"ה, אלא שבצוואתו המופיעה בראש סידוריו ציוה את צאצאיו רק בעניין הדפסת הסידור, ואין שם מענייננו. בנוסף לכך יש לזכור, שהשל"ה חי כאמה שנה בלבד לאחר גילוי אמריקה (הוא נולד בשנת ש"ח ונפטר בסביבות שנת שפ"ו, ולא ר"צ כפי השגור בטעות), ובאותה תקופה עדיין לא היתה נפוצה אכילת בשר הודו באירופה, למעט בארמונות שרים ורוזנים, כך שלא מסתבר כי השאלה כבר היתה נוגעת למעשה להקטן עוד בימי השל"ה.

בבואנו לחקור אחר עקבות המסורת בקרב בני הלויים צאצאי השל"ה, עלינו גם לחקור את יסוד ההיתר של אכילת בשר הודו בכל הקהילות בישראל כמעט ללא כל פקוק, על אף היעדר מסורת רציפה לכשרות תרנגול הודו, שהרי הוא התגלה רק לפני כחמש מאות שנה, עם גילוי אמריקה בשנת רנ"ב. ויפה כתבו, שאם היה הפולמוס להיתר העוף פורץ בסמוך לגילוי, בוודאי שלא היו מתירים אותו, אלא שמן השמים הסתבב העניין שהעוף התגלה בהדרגה והיתר אכילתו כבר נקבע בעולם.

1. טעמי האיסור

כדרך של מסורות שבעלי-פה שאינן מעוגנות בכתב, נמסרו טעמים שונים על מסורת המשפחה לאסור אכילת בשר הודו. כפי רבים מבני המשפחה שגור לספר, כי השל"ה ראה פעם תרנגול הודו כיצד הוא דורס עוף אחר מגבו, והגיע למסקנה כי תרנגול זה הוא עוף דורס, ולכן החליט כי הוא אסור באכילה וציווה את צאצאיו לנהוג כן. היו אף שהוסיפו ואמרו, כי השל"ה התבטא אז ואמר: "הודו" ? "לה" ? (אך המתירים המליצו ואמרו, כי אין האיסור אלא לבני משפחת השל"ה, ולאחרים מותר ואפשר לאכול את תרנגול ההודו לה' כי טוב").

מסורת זו מובאת לראשונה ב'ספר זכרון' לרבי מאיר יואל ב"ר יהודה לייב וויגאדער רבה של דובלין שבארץ-ישראל (נדפס בלודז' תרצ"א, מחבר פורה של ספרי דרושים ומאמרים, דברי חכמה ומדע), ובחקדמה הוא מספר על משפחתו אמו 'הצנועה והמפורסמת ע' מעשה הטובים מרת צביה, בת ר' שאול הלוי זצ"ל ממשפחת הורוויץ, אחות הגאון המפורסם ר' שמעון הלוי איש הורוויץ אב"ד דק"ק לייפציג, חוטר מגזע השל"ה זצ"ל: "סימן אחד היה מסור בידם, כי כל יוצאי ירך השל"ה לא יאכלו בשר אינדיק, באשר כי פעם אחת ראה השל"ה ברבור זה דורס על עכבר וטרפו ואכלו, על כן חשבו בין העופות הטמאים".

אחרים טוענים, כי הראשון שאסר בשר זה היה דווקא חתנו של השל"ה ולא הוא עצמו, וכאשר התפרסמה דעתו לאסור התרנגול הלאכילה, התעוררה נגדו מחלוקת גדולה של רבנים שהתירוהו בשופ, עד שהיו מכנים את החתן הזה בשם 'אינדיק'. לא ברור האם הכוונה ששם משפחתו של חתן השל"ה הפך להיות 'אינדיק', שכן איננו מכירים חתן של השל"ה בשם זה, או שכינוהו זה רק נדבך לשמו כוכר למאורע, וגם לזה אין סימוכין בכתב.

סברה אחרת טוענת, כי השל"ה אסר את אכילת בשר הודו בטענה שאין מסורת לכשרותו, שכן כאמור העולם החל להכיר את תרנגול הודו רק עם גילוי אמריקה, והרי אמרו בחולין (כ.כ. 2): "תרנגולת דאגמא אסירא", ואף שבתחילה החזיקוהו בטוהרה, אסרוהו לאחר מכן 'דהויא דדרסה ואכלה' - שפעם אחת ראו חכמים שהיא דורסת ואוכלת, וכתב רש"י (שם ד"ה 'והיו גיריותא'): "ומתוך שאין אנו בקיאים בהם, נראה לי דיעו הבא לפנינו יש לומר שמו ידורס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטוהרה ולאחר זמן ראה שדורסת, ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת עוף שמסור לנו אבותינו בטוהר, ושלא מסור לנו יש לחוש", ורש"י מציין לדברי המרא' להלן (כ.כ. 3): "עוף טוהר נאכל במסורת", ושם פירש רש"י: "אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו או ציד חכם שהוא טוהר".

בעל מסורת זו אף מוסיפים לספר, כי איסורו של השל"ה היה עד עשרה דורות בלבד מצאצאיו, אבל לאחר מכן הבשר יהיה מותר באכילה שכן עברו עליו כבר עשרה דורות של אחרים

שנהגו בו היתר. והיו שהסיקו מכאן כי אין מסורת נקבעת אלא בעשרה דורות רצופים, כפי שכתב בשו"ת 'וכיכר' אין מערבין: "ומה שאסר השל"ה לאכול את תרנגול הודו (אינדיק בלע"ז), היינו רק לבני משפחתו ורק עד עשרה דורות, אבל לא לשאר בני אדם, והרי בכל תפוצות ישראל אוכלים בשר תרנגול הודו בלי שום פקפוק... אולם נראה לי, שהשל"ה חשש למסורת בעוף זה וחשש רק לעשרה דורות עד שתשקע מסורת לאכול תרנגול הודו בכל תפוצות ישראל, הרי מסורת צריכה לכל הפחות עשרה דורות".

על אגדת'עם דמיונית הקשורה לארס שבתרנגול הודו, מספר רבי אברהם דאנציג בעל "חיי אדם" בספרו "הכנסת אדם" (כלל ז' סימנים נכיד), שם הוא עוסק בדיני עיקור הפוסלת את השחיטה, כלומר ששחט בסכין פגום והפגימה היא שעקרה את הסימן ולא השחיטה, אולם אם שחט הרוב ועקר הנשאר ביד בדיעבד יש להכשיר, ומוסיף: "ונראה לי, דמזה יצא המנהג בעוף שקורין אינדיק, שלאחר שחיטה תיכף עוקר ראשן מן הגוף בדרך גלגול. ובילדותו שמעתי שחכמים שיש אדם בעוף הצוואר שלו שקורין קרעלין, וכשנשאר מחובר אזי מתפשט בכל הגוף, וכמדומה לי שהוא שיחת נשים, ומכל מקום כיון שנהגו כן בכל המקומות אין כח בידיו למחות, אבל לחתוך אותו אפילו בקרדום אסור אפילו בדיעבד". על מנהג התור ארסן של תרנגול הודו מיד לאחר השחיטה בעודו מפרסם, עסקו פוסקי השחיטה הידועים, כמו התבואות שור ב"שמלה חדשה", ה"באר היטב" ועוד, וכתבו שיש לעקור בהם שלא יעשו כך עד לאחר יציאת הדם.

תרנגול הודו?

משמו של 'תרנגול הודו' ניתן להסיק לכאורה כי מקורו מארץ הודו, אלא שלאמיתו של דבר מקור התרנגול ממדינת מקסיקו שבאמריקה, שם התגלה העוף לראשונה לאחר גילוי היבשת בשנת ה'רנ"ב, כשם שהתגלו גם צמחים ומאכלים רבים שכיום קשה להאמין שלא היו בימי קדם, בהם תפוח-אדמה, אגנס, אבוקדו, תירס, וניל, בוטנים, עגבניות וקקאו, וגם טבק וגומי ועוד.

כידוע, סבר מגלה הארצות המפורסם, כריסטופר קולומבוס, שהיה ספן איטלקי בשירות ממלכת ספרד, כאשר הגיע ליבשת אמריקה מצד מערב, כי הגיע לארץ הודו שבמזרח הרחוק, אולם טעות היתה בידו והוא בעצם גילה את 'העולם החדש'. קולומבוס חי בטעות זו עד סוף ימיו, והראשון שעמד על זהו היבשת החדשה היה אמריגו וספוצ'י, שהיה אף הוא מגלה ארצות איטלקי, ועל שמו נקראת היבשת 'אמריקה'. נוסעי הים בראשות קולומבוס, כינו אפוא את היבשת בשם 'אינדיא', כלומר הודו, ואת הילידים שבה בכינוי 'אינדיאנים'. אך גם לאחר שהתבררה הטעות, המערכת, וכך גם קיבל התרגול החדש שנמצא באמריקה את הכינוי 'תרנגול הודו', ונקרא כן בשפות רבות, כמו רוסית (אינדייק) וצרפתית (דיי). באידיש כונה התרנגול בשם 'אינדיק' שמשמעותו

'הודי', ומשם התגלגל השם ללשונו בכינוי 'תרנגול הודו', ובכינויים הנוספים שבספרי הפוסקים: 'אינדיש הינער' - תרנגול הודו, 'ענגלישע הינער' - תרנגול אנגליה, ואחרים אף החליפו אותו בשיבוש עם עוף המזרח (אולם יש להוסיף את ההבחנה במאמר 'מהודו ועד מוש' בקובץ המעין 10, ד' גיליון 222), כי חלק מהפוסקים שהתירו את התרנגולים החדשים, לא בהכרח עסקו בתרנגול הודו שאנו מכירים כיום, אלא בסוגים אחרים כמו תרנגולי קוצ'ין ותרנגולי קפריסין, כמו למשל רבי יהודה אסאד שעסק בכשרות התרנגולים כמובא להלן, ובאמת כוונתו לתרנגולי קוצ'ין שמקורם בסין ומשם התגלגלו למערב הודו והגיעו לאירופה, ולא בתרנגול הודו המדובר. והקדים וכתב זאת רבי שמואל דוד מונק במאמרו בקובץ 'המאור', שנה כה ניסן תשל"ג עמ' 11).

היו שסברו, כי מקור השם 'הודו' הוא מלשון הודיה, שכן בצפון אמריקה בה נמצאות ארצות הברית ומדינות מפורסמות רבות, נוהגים לאכול את התרנגול כ'הג הודיה', שהחל כנראה כחיקוי להג הסוכות היהודי שבו מזרים לבורא העולם על היבול שבשדות, והפך לחג לאומי באמריקה, אולם לסברה זו אין כל ראיה.

אין ספק אפוא, כי הראשונים לא הכירו את תרנגול הודו, שנפוץ רק החל מגילוי אמריקה. ומפליאים אפוא דברי המפרשים האחרונים, שביארו את דברי הירושלמי בברכות (פ"ג ה"ה) שיש להרחיק 'מצצות התרנגולין ארבע אמות, ד' יוסי כר אבן בשם ר' חונא ובלבד באדומים', וה"ב (בשור סימן ע"ס) צ"ל 'ואני ראיתי בהגה"ש שפי'ש ובלבד בתרנגולים אדומים הם התרנגולים שבארץ אדום שאוכלים שם שעורים וצואתן מסרחת ביותר, ונראה שהם אותן התרנגולים הגדולים המבאים מאינדיאנא"א (יש להגיה בדברי הב"ח 'מאינדיאנא' היא מדינת אנגליה כידוע) שידוע שצואתן מסרחת ביותר', ובפרי מגדים וערוך השולחן הרחיבו וכתבו שהוא המין הנקרא בל"א אינדיק, וכן הסכים 'פרי חדש' (א"ח סימן ע"ט) כי נכונים בעיני דברי הב"ח שהאדומים הם המובאים מאנגליה, וכן ב'תולדות יצחק' פירוש על הירושלמי: 'תרנגולין אדומים שקורין ענגלישע האן (אינדיק)'. אלא שכאמור, בוודאי מדובר במין אחר ולא תרנגול הודו ויש כאן אפוא זוהיה מוטעה, ואכן רבנו יונה פירש 'אדומים' על הצואה ולא על התרנגול, וכן כתב בשו"ת 'שאלות יצחק' (סימן כ"ב) לגבי בדיקת צומת הגידין בעופות גדולים, שאין לומר ששונות המדרכי והרוקח על עוף האינדיק שלא היה מצוי בימינו. אך למרות זאת, יש שהתעקשו לנקמ מכאן את היתר האכילה שנהגו בתרנגול זה, אם כבר היה מצוי בארץ ישראל בזמן התנאים ששנו את הבריייתא המובאת בירושלמי ("תורת העוף" עמ' לו, וכן ב'תוספות ירושלמי' י"ד סימן כ"ב).

פלא גדול הוא אפוא ההיתר שנהגו באכילת תרנגול הודו בכל תפוצות ישראל. שהרי כאמור תרנגול זה לא התגלה אלא לאחר גילוי אמריקה, לפני כחמש מאות שנה, ואף שכאמור חובה היא שתהיה מסורת אכילה לעוף על מנת לאכילה כדברי רש"י בחולין המובאים לעיל, וכך פסק הרמ"א (י"ד סימן כ"ב) שאין לאכול

עוף ללא מסורת גם כאשר יש לו את שלושת סימני הטורה (אצבע יתרה, זקן וקורקן נקל ביד) - עלה התרגול על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנו, ולא שמענו בתקופה הראשונה כל תמיהה על כך. ואדרבה, מדברי הב"ח דלעיל שמוהה את האנידיק עם התרגולים האדומים שבירושלמי, נשמע שהוא התייחס אליהם בפשיטות שהם כשרים ללא פקפוק, וכן מציינו לבנדורו וחברו של הב"ח בישיבה, רבי אליעזר אשכנזי איש צבי מאפטא שכתב ב"דמשק אליעזר" על חולין (סג, כ) עמ' תקנ: "לכן תרגול ברא, הוא מה שאנו קוראים ענגלי"ש הינ"ר, מותרין א"פ שהודו כפות כדוכיפת, מכל מקום כל סימני טהרה יש בו, ודבריו הובאו ב"כנסת הגדולה" (י"ד סימן פב עמ' כז).

הכינוי "ענגליש הינער" נוצר, עם הגעת התרגול מאמריקה לאנגליה, ומשם נכנס לכל הקהילות באירופה. ורק בתקופה מאוחרת בהרבה, החל פולמוס הלכתי בספרי הפוסקים לגבי היתר אכילת התרגול, ביחוד לאור גילויים של עופות נוספים ומשונים ללא מסורת כשרות, וכאשר החלו לטעון שאין לאכול עופות חדשים אלו ללא מסורת, היו שטענו כי לתרגול הודו אין מסורת אכילה ונהוגים בו היתר.

הפליאה גדלה יותר כאשר מתבוננים בתרגולים אלו, שהם "משונים מאוד מתרגולות שלנו, לא לחד שהם במידה בקומה באורך ורוחב כשתי תרגולות שלנו, אף ראשם משונה ויש להם לדלדול בשר אדמדם תחת ראשם, פעמים בא בארוכה ופעמים בקצרה", כלשונם של בעל "נחל אשכול" (סימן כב אות י'), והוא תמה אפוא: "וכאן הבן שואל, מאין יצא להם היתר אכילה?"

2. טעמי ההיתר

רבי שלמה קלוגר בשו"ת "האלף לך שלמה" (י"ד סימן קי"ב), אכן סבר לאסור את תרגול הודו באכילה בהיעדר מסורת. הוא דחה את טענת "המסורת" של יהודי אמריקה שהתגלה זה מקרוב, לעומת מסורות הקהילות בדרכי העולם, שניקן מדורות הראשונים והם נשענים על מסורות שעברו מדור לדור אצל עוד מבעלי הש"ס והגאונים. ואף המתניישים הראשונים באמריקה היו רובם קלי דעת, ובאו אז לשם "כל מוי נפש וכל אשר לו נושה", ואי אפשר אפוא לסמוך עליהם ועל דבריהם שיש להם מסורת. והוא מסיים בחריפות, כי מעי שלם לדבר לאסור לתרגול זה, עתיד לית את הדין. כך סבר גם רבי דוד וייטש מייארמוט, ואף הרעיש את קהילת ישראל בנביעה לאסור את התרגול (ואולם רבי יהודה אסאד פנה אליו וביקש להדלול מכך כיוון שכבר נהגו בו היתר, ש"ת "יהודה יעלה" סימן כב).

אולם דעת רוב הפוסקים להיתר באכילה את תרגול הודו ללא פקפוק. ה"דברי חיים" מצאנו כתב י"ג תשובות בעניין, וסמך להיתר גם על העדות מארץ ישראל שאלו את התענית שנקראו אז "קאבריצער הינער", כלומר עופות מקפריסין, ואף ביקש מנכדו, חתניתו רבי נפתלי חיים מדו"קוב, להביא כמה עופות אלו מארץ ישראל, ועל סמך דמיונם לתרגולי הודו שבאירופה הותרים הדברי חיים, אף שבביתו לא אכלו עופות אלו (ותמוה אפוא המסופר על עוף אנידיק שהוצע למכירה לדביתו של הדברי חיים, ולבסוף רכש אותו עני אחד שהיה מקבל מהרבי צדקה, וכאשר התרעמה על כך בפני בעלה שהיא לא קנתה את האנידיק מפני יוקרה והלה שמקבל ממנו תמכה בקוועה, הרשה לעצמו לעשות כן, ששמ ואמר שמתנה ואילך יעניק לאותו עני המכירה בדולה יותר לפי צרכו. הסיפור מובא ב"עשר חצצחות" בשם רבי אברהם חיים מיכלאוהן כפי שסיפר הדריך מרדומסק, ובמחניים"ה עמ' 32 מביא מקורות רבים המספרים מעשה זה, ומראה כיצד מסיפור נוספים פרטים והסיפור מתרחב והולך כדרכו של משפחת מוילנאו). אולם היו שדחו את ההראה ממהנהגת מארץ ישראל, כמו רבי יצחק שמעלקיש מלובוב שסבר שאין לסמוך על בני ארץ ישראל הפוסקים כדעת הבית יוסף ואילו אנו יוצאים ביד רמ"א, והחידושי הר"ם סבר שארץ ישראל אינה נחשבת לבעלת מסורת מפני שכל עיר מובדלת בה ובנייה מקום שממה, ואז כדברי רבי יצחק אייזיק מקומרנא שאין מסורת בארץ ישראל החרבה ואין איש שישב שם הוא ואביו עד הדורות הראשונים, אלא שגם הם התירו את העוף מכך שרבים וטובים נהגו בו היתר. רבי משה טייטלבוים מאוועל בשו"ת "השיב משה" (סימן לא) נשאל על עוף אנידיק שנפל מהסולם אם נטרף, ומתבאר דעתו בפשיטות שמין העוף כשר לאכילה.

מהיתר העוף הסיק בשו"ת "שואל ומשיב" (חמישה, סימן סט), בדור הקודם לא היו פוסקים כדעת הרמ"א והיו סומכים על סימני טהרה שבעוף גם בלי מסורת. רעיון זה מורחב בידי הרב זאב עמר בספרו "מסורת העוף" (שם האריך בעניין במאמר רחב תחת השם הקולע "תרגול הודו - עוף כשר להיתר ללא מסורת"), ולפי דעתו היתר האכילה החל בעקבות השימוש של יהודי המזרח שנהגו כשיטת הרמב"ם כי די בסימני טהרה כדי להיתר את העוף למאכל ואין צורך גם מסורת, וכאשר התפשט התרגול והגיע גם לאירופה ולקהילות האשכנזים שבה, סמכו הללו על היתר זה באש הימורה, והשתמשו בהלכה הסוברת שמותר להעביר מסורת ליהודי אחר שאין בידיה מסורת כשרות. זו הוסיפה של בעל "נחל אשכול" המוזכר: "ואחר ששמענו שבארץ רוסיה ואי ענגלאנד, כולן אלו ממי קדם, ועתה בבואם אלינו, יש לסמוך על בעלם, כי יש שאין לו קבלה לאיסור,

ולא היו מצויים כלל במדינותיו דבור שלפנינו". וכן גם כתב בשו"ת "משיב דבר" (ח"ב סימן כב), כי לאחר שהתפשט היתר האכילה, זה עצמו נחשב מסורת, מה שאין כן עוף חדש הבא לפנינו ולא אכלוהו מעולם. ויפה אפשר לתמוה מנבוא ב"סידור זבח כהלכת" (עמ' כג): "וצריך ביאור על מה הרעישו כל חכמי הדורות דאין עוף נאכל אלא במסורת, דהיה להם לשלוק, ולאחר דור להתיר מכיון דנהגו להיתר, ואין כבר צריך למסורת".

ואילו בשו"ת "ערוגות הבושם" (סימן טז) מחדש, שאנו נזקקים למסורת כשרות בעוף, רק כאשר הוא עוף דורס שהוא סימן טומאה, אך כיוון שתרגול הודו שמתגדל לאלפים ורובות ואין דורסים, אין בו כל חשש. אולם החת"ם סופר בתשובתו (אר"ח סימן קכו) סבר שאין לאכול תרגול הודו בהיעדר מסורת ומחשש שמא ידרסו בזמן זמן הזמנים, אולם במדינת בהן אכלוהו במסורת, אפשר להמשיך לנהוג בו היתר. (בפולמוס התכלת בימינו, עושים שימוש בהיתר אכילת תרגולי הודו ללא מסורת, כדי להוכיח שאין צורך ב"מסורת לכל מצאות", כפי השגור בפי תלמידי בריסק בימינו בשם ה"בית הלוי", ש"הרי החכמים נתנו לנו סימנים לעוף טהור, ומה שטהור וטמא בעופות הוא רק על פי השמות שטורה מסרה לנו, ואם כן מה הרוויחו חז"ל בסימנים אם אפשר לקבוע מצאות אלא על-פי מסורה? ומה שאין אכילים עוף אלא על-פי מסורה הוא מנהג מהגאונים ולא מעיקר הדיון, ובכל זאת אפילו בית ויתלמידי בריסק אכלים תרגול הודו (אנידיק) שהתירו למעשה על-פי סימנים, כי ידאי אין מסורה מימי חז"ל על עוף זה" (והיה לכם לציצית 10 עמ' 228).

אף הנצי"ב בשו"ת "משיב דבר" (סימן כב) כתב, שבאמת אילו היו דנים בכשרות התרגול לפני שפשט ההיתר, "יתכן והיה מקום לאסור בהיעדר מסורת, אולם מאחר שרבים ושלמים אכילים ממנו, אין לסתור את המסורת. ומתוך כך היתר גם לאכול את האווז הבר שהגיע מארגנטינה, אף שאין לו מסורת ברורה להיתרו. בנידון זה כדאי להוסיף ולספר, כי יהודי ארגנטינה דאו, שלחו זוג אווזים לירושלים בידי השישי ר' לייב וקסליר, ואף שבטלטולי הדרך מת האווז הבר, שרדה הנקבה והוא הצגה בפני רבה של ירושלים רבי שמואל סלאנט וביקש היתר. תחילה סירב רבי שמואל, שהיה אז ישיש מופלג, לייכנס לעניין סכך זה, אולם לבסוף התיר את הדבר ואמר לה' לייב: "עכש"י ארגנטינה אומט ש"ס גוטן פאסט" (אכלו לבריאות ובתיאבון), ובמכתב שכתב האיש לבנו שבארגנטינה, סיפר שגם רבי שמואל עצמו אכל מהאווז. רבי צבי פסח פראנק בשו"ת "הר צבי" (י"ד סימן עה) מביא את היתרו של רבי שמואל סלאנט, אך מורה שלא להרחיב את ההיתר לעופות ללא מסורת.

3. מסורת ודאית?

זיהוי המונחה של התרגול, עקב שמו המייחס אותו לארץ הודו, הביא את בעל שו"ת "מי באר" (סימן ט) לספר, כי בעוף זה "היתה מסורת מאנשי אנידיא עד משה רבנו שהוא עוף טהור", רק שהיתה מחלוקת אם אפשר לסמוך על בני הודו, והיו שלא סמכו עליהם, עד שקם הריב"ש והכריע כדעת המתירים ואמר שיש לסמוך על אנשי אנידיא כי יש שם ראייה ושלמים וכולם נהגים שם במאכלות אסורות. ה"דרכי תשובה" התפלא על דבריו, ואם קבלה היא נקבלם (וצדקו דבריו, שהרי כאמור לא ייתכן שלעוף זה היתה מסורת עד משה רבנו...), אך תמה כיצד לא נמצאו בדברי הריב"ש, הוא רבנו יצחק ברששת מגדולי הראשונים, מאומה בכשרות עוף זה, "ולא נמצא הדבר בשום ספר קדמון ולא בשום אחרון". אלא שכבר ביאר רבי יצחק אייזיק מקומרנא את הדבר (בתשובתו שב"כני נרשים", וכן כתב משמו רבי ישעיה שור אב"ד יאסו), כי אין הכוונה לריב"ש הקדמון (שנפטר בשנת ה'קס"ז כמאה שנה לפני גילוי התרגול, וכאמור הראשונים לא חשבו עדיין את העוף שהתגלה רק באמריקה בשנת רנ"ב בדיוק בשנת גירוש ספרד וסיום תקופת הראשונים בספרד), אלא לריב"ש טוב, הוא רבי ישראל בעל-ש"ט שבהכרע להיתר. אף המהר"ש מליובאוויטש כתב באגרתו להיתר את התרגולים שיש להם את שלושת סימני הטורה, ונימק זאת בכמה טעמים.

בקובץ "אור ישראל" (לה עמ' קמה) התפרסם מאמר "בדבר התרגולין החולקין אצבעותיהם", ובין הדברים הוקדש חלק לעניין היתר אכילת אנידיק, אלא שהוכתב סבר בטעות, כי הראשונים אכן "היו שני העוף הזה, כי יש מיני תרגולי הודו שגידולם באמריקה, ויש מין שמקורו מהודו (אם כי תמנן הלכנו שנפתי ביותר מוצאו מארה"ב), וזכורנו שהראה לי ידיד ביאור לאחד הראשונים מחכמי אשכנז שביאר דברי תוס'ת בברכות דף כ"ד דצאות תרגולין יש להרחיק מהם לעניין קריאת שמע, וכתבה התוס'ת בשם ירושלמי דמירי בדומים, וביאר שם שחכמים לאנידיק שראשו אדום ואחרים פירשו שבאים ממדינת אדום או שצאיה שלום אדומה. ע"כ"פ חזיון שעוד קודם גילוי אמריקה (בשנת רנ"ב), היו כבר אנידיקים באירופה ונקראו בשם זה כי מוצאם מאנידיא". ולאחר מכן הוא מוכיח שכבר התעוררה השאלה בזה מן הראשונים, שהרי הריב"ש חי קודם גילוי אמריקה שנתגרש מספרד בשנת קנ"א והיתה קבלה שהתיר מסורת אנשי אנידיק, ואפשר באמת מוכיח על מסורת אנשי אנידיא שהיו שם יהודים כבר "מהרור ועד כוש", וכן מצוי שהיה אמורא שמוצאו מאנידיא, ובמדרש נמצא דעתו שאחד התנאים התווכח עם חכמי צילון

הסמוכה להודו, וכפי הנראה שביקש כפזורת ישראל שם, ואם כן נאמר שמסורת שלהם עתיקה. ועוד יש לומר שבזמנים קדמונים אפשר היו להם תלמידי חכמים, רק מזמן קדום שפיר יש לסמוך על זה". אך כאמור כל דבריו אינם נכונים, שכן כאמור מי שזיהה את התרגולים האדומים של הירושלמי עם תרגול הודו, אינם ראשונים כדעת הכותב, אלא האחרונים מתקופת הב"ח ואילך (וב"ח נפטר בשנת ת', כ"ס שנה לאחר גילוי אמריקה), ובזמנם כבר התפשט כאמור התרגול באירופה. ואף לטענתו כי יש מין אחד שמקורו בהודו אין סימוכין, וכן חשב בטעות כי הריב"ש הוא הריב"ש הידוע מהראשונים שהכיר את העוף.

בספר "ישיבת חולין" (עמ' תנט) כתב גם השערה רחוקה כי "ייתכן והיו באמריקה בזמן שנתגלתה, בני ישראל מבני עשרת השבטים האובדים בארץ אסיר, ולהם היתה מסורת על עוף זה, והעבירוה לחכמי הודו דרך מגורשי ספרד שהגיעו לשם", וכמובן שאלו דברי חלומות כפי שכתב שם בעצמו: "אמינא מילתא דליחוב עלי במערב"א".

4. על שולחן מלכים

מכמה סיפורי חסידים, למדנו לפי דרכנו, כי צדיקי החסידות הנודעים מהו היתר באכילת תרגול הודו, וייתכן שהוא על-פי המסורת שכך היתה הבעש"ט להיתר.

על רבי פינחס מקורין מסופר (אמרי פינחס השלם ח"א עמ' תקכד), כי היה שולח לתלמידו הנועד רבי רפאל מברשיד "על פסח, אנידיק ח"י".

על אדמו"ר הוקן בעל התניא מסופר (השורה' תשע"ד משפחת וויינבארג עמ' 15): "כפרי אחד פיטם את האנידיק" (תרגול הודו) שלו עם חֶלֶב, והאנידיק גדול מאוד, וחפצו לשחוט אותו. וישאלו את אדמו"ר הוקן אודות האנידיק האם לשחוט אותו, ואדמו"ר הוקן ענה 'האנידיק הוא טריפה', ושאלו את הרב דמנא ואמר 'האנידיק הוא כשר, כי אף שפיטמו אותו במאכלות אסורות מכל מקום הוא מותר באכילה'. וישלחו לשאלו גדול אחד מהמתנגדים ופסק גם כן שהאנידיק הוא כשר, אך כאשר שחטו את האנידיק מצאו בתוכו מסמר (ששואק) שעשה אותו טריפה ויהי לפלגא". ובנוסף דומה או שמא מעשה אחר הוא (ליקוטי סיפורים' אות טז): "עוד שמעתי מהג"ל (המשפיע רבי שמואל גרוס אסתרמאן): 'אשה אחת בליאונא הביאה פעם לרב אחד שאלה על עוף גדול (אנידיק), והטריפו. בדרכה חזרה לביתה, פגשה את הרבנית של רבנו הוקן, הרבנית ששערגא, וסיפרה לה את צערה שהרב הטריף עוף גדול כזה. יעצה לה להכנס לבעלה הרב, אולי ימצא מקום להכשירו. עשתה האשה כהצעתה ונכנסה לרבי עם השאלה. הסתכל הרבי על העוף, ואמר: א' כשר'ע'ר אנידיק, און אויף עס ליגט טרפה - לא' כל הכשרי וכו' חכם". ובתורה"ה ר"ש"ג דייק, שניכר היה שהרב הוא חכם באמת, מכיון שהיתה על העוף טריפה מחמת הוראתו).

וכן מסופר על ה"אריה דבי עילאי" (ארי' שבחבורה' דף כ'), שהיה מתנהג בפסח בחומרות גדולות ולא אכל בפסח שום תבשיל שנחשב ליהודי רק מה שהוקן לפני פסח. באחד מימי חול המועד הביאו לו בשר אנידיק שנתבשל לפני יום-טוב, "וכאשר התחיל לקלוף ולהפריש את עורה מבשרו, מצא תחת העור חיטה אחת מדובקת בין העור והבשר. וכראותו זאת השתומם למאד ואמר, הנה אין מן הדרך שיימצא חיטה תחת העור של אנידיק, ועל כן הדבר תמוה מה עניין חיטה זו תחת העור ואיך הגיע שמה, אין זה אם אצבע אלקים היא להראות לי אותו ולעוררני שלא אחמיר על עצמי כל-כך".

ונשטמרה אגרת של רבי ישראל אברהם ממשארניאוסטרהא בנו של הרבי י' וישא מאניפולי, בו פירט תקנות בענייני שחיטות ובריקות בעיירה קאטיהרהא הסמוכה לעירו ומיניו של שוחט קבוע שיגיבה בשכר שחיטת עוף "אחד גדול", ושלושה גדולים משחיטת אנידיק, כנראה כי שחיטתו קשה יותר. (י"ב המנהג' החדש חלק הסכמות עמ' קעא).

מנהגו של רבי יוחנן מקרלין היה לאכול בסעודת ליל פסח בשר עוף אנידיק, ובהערות (בית אהרן וישראל עז) נכתב: "ייתכן שנהגו כן מטעם כי סימנא מילתא הוא ובשר עוף אנידיק הוא מאנידיא אשר היא הודו, לרמוז על ליל קדוש זה שכולו הלל והודיה בהודו' לה". אך כאמור, השיקו של תרגול הודו לארץ הודו, מקורו בטעות.

על הצדיק רבי יצחק איצק הורוויץ ס"ל אב"ד רופין, שבדק השער לביאורו "מטעמי יצחק" להגדה של פסח (בילגוריא תרפ"ט) נכתב שהיה "ממשפחת שלי'ה הקדוש" (היה בנו של רבי מאיר ס"ל מליסא בעל "מאיר השחר" ממצאניא השל"ה, והיה מחסידיו רבי משה לייב מסאסוב), מסופר שם בהקדמה, כי היה רגיל לסגף את גופו בתעניות, ופעם נסע לקבל את פני רבי מאיר'ל שעפסער, ושאל אותו רבי מאיר: 'הרב מרופין, מה הבאתם לידי?' וענה לו 'הבאתי עוף הנהר אנידיק', וכשהביאו את העוף לפני רבי מאיר, אמר: 'מה טוב ושמן העוף הזה מן ההפסקות', וביאר דבריו, שרבי יצחק איצק התענה תמיד בהפסקות גדולות, ולמען הסתיר את הדבר מבני ביתו, הוא החזיק את העוף הג'ל בביתו ונתנו לו את כל המאכלים שהכינו עבורו, ועל כן אמר שהרגיש שגם מהפסקות, כי כנודע היה ר' מאיר'ל ז"ל בעל הל' הקדוש והרגיש

תיכף. מאז הפסיק הרב מרופין להתענות, כי אמר אכן נודע הדבר, והיה לו אחד מצאצאי השל"ה שלא המיר באכילת תרגולו זה.

בחדר בעלזא נהגו לאכול בסעודה שבשושן פורים ובשמחת תורה, תרגולו הודו ממולא. סיפר רבי יעקב יצחק ניימאן ממונטריאל, כי בהג הפסח תש"ט זכה להסתופף בעל רבי אהרן מבעלזא לראשונה אחר המלמה, וביום א' דחוק"מ פסח, סיפר הרבי על מנהג בעלזא להעלות על השולחן ביום ב' דפסח בעת 'סעודת אסתר' אינדיק שלם לכבוד היום, והרבי התבטא: "ווען די וועלט איז געווען וועלט, האט מען געברענגט א גאנצע אינדיק". ואחרי רבי מרדכי מבילגורייא סיפר, שאביהם המהר"ר מבעלזא היה מתאמץ למצוא מקורות למנהגי ישראל, ומצא מקור למנהג זה לאכול אוזנים ותרנגולים בשמחת תורה בספר 'אור זרוע' (ח"ב הל' סוכה סימן שכ).

המנהג בבעלזא היה, שאת האינדיק לעריכת שולחנות אלו, היו מביאים בעלי הבתים בעיר בעלזא, והאדמו"רים היו טועמים מהבשר ומחלקים תחילה שיריים לאלו שהביאו בהכרות שמותיהם.

מסופר, כי בשנה הראשונה לאחר שהגיע רבי אהרן מבעלזא לארץ ישראל, הביא לו אחד מחסידיו (ר' אברהם שפאלטער מת"א) תרגול הודו לכבוד שושן פורים תש"ה. אולם תקופה לא היה העוף מצוי בהישג יד, אלא שהוא מצא במושב אחד אלו נקלע, וידע שכן מנהג בעלזא. אולם בשנה שלאחריה קרא לו הרבי לפני פורים ואמר לו שלא יביא שוב תרגול הודו, "כי אין להם טעם של תרגול הודו", ומאו הגיעו השולחן זה עפלישע עוף במקום האינדיק, וידע עם עלצת הבשר העלו גם עוף תרגול רגיל כשהוא שלם ממולא. את העובדה סיפר הגבאי רבי יצחק לאנדא בספרו "בקודש פנימה" עמ' קסו, ומציין שם: "יתכן ונימוקו של מרן ז"ל שלא לאכול בשר זה באר", היה, מאחר והיה אכילתו נתמן על מסורת אנשי הודו (כמובא בשו"ת מי באר סי' י"ט). וטעם בשר זה בארץ ישראל היה שונה, א"כ חשש מרן ז"ל שאין להסתמך בבשר זה על אותה מסורת. וכן לא רצה להסתמך על מסורת ארץ ישראל (כמובא בהיכל הברכה (להרח"ק מקאמארט פר' דברים, ובשו"ת הרי"ם יו"ד סי' ט). ומסיב' זו החמיר מרן לעצמו ונמנע מלאכול, למרות שבחו"ל ובעלזא אכלו בשר זה. מאידך, יתכן והיה לו למרן עניין נוסף וכמוס שלא לאכול, אלא שדרכו בקודש הלביש זאת בנימוק פשוט ומובן לכל, ובשינוי טעם הבשר כביכול, ומי יבוא בסוד קדושים".

הסיפור מובא ביתר פירוט בקובץ "ישכר באהליך" עמ' כו, בשם רבי מרדכי פערער (וכן בספר 'בקדושתו של אהרן' א' עמ' תסג): "בשנים הראשונות שהגיע כ"ק מרן מהר"א ז"ע להשתקע בא"י, ה' הרה"ר ר' אברהם קראסניסלער ז"ל מת"א נוסע בין הכפרים לקבץ מעמדות עבור מרן ז"ע. ה' זה בשנה אחת לפני פורים בעת שהותו בדרך למטרה זו, וידע שבעלזא צריכים בשר אינדיק (הודו) לפורים (כן ה' נהוג בבעלזא שרבו"ק ז"ע אכלו בשר אינדיק ב' פעמים בשנה, בפורים, וי"ט שני של פסח בסעודת אסתר), עלה בידו באיהו מקום ליקח אינדיק עבור מרן ז"ע, כשהגיע חזרה הביתה לא"י בקו הבריאות, ע"כ שלח את אשתו לבית מרן להודיע שיש לו אינדיק לפורים, ואמרו זאת למרן, אמר מרן: "איני צריך להאינדיק, וכשיבא ר' אברהם אגיד הטעם". כששב לאיתנו ובא למרן, אמר לו מרן, "ב"ה מ'זעט דעך, אגיד לך הטעם למה אני צריך להאינדיק, כי ה' פעם אצל אאמ"ר ז"ע שמישהו הביא דג לשולחן, וזוהא אאמ"ר להניחו בקערה מיוחדת, ח"י כשבא לאכול צוה אאמ"ר להעבירו מעל השלחן כי אין לו טעם דגים", והפסיר כ"ק מרן ז"ע, "הנה טעמתי בשר אינדיק כאן בא"י וראיתי שאין להם טעם אינדיק, שנית, כי המצב כפרנסה כאן בא"י אינו כבי טוב, וכבר אוכלים בשר עוף, ולבית עוף אה"כ אינדיק מ'דארף נישט אויז שטארק אויפרייסן די אויגן".

בכתבי ר' יאשע (עמוד קלט), מסופר על "איש אחד מסתמא מהמשכילים, ששאל את החכם צבי על מאמר חז"ל 'נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות', איך אפשר זאת? השיב לו אני אין דרכי להזיק בריה, אבל להראותך שתאמין בדברי חז"ל אהרן, והלך על החצר אינדיק אחד, והתחיל החכם צבי להביט בו ושואב חיותו עד שנעשה גל של עצמות".

בשרם של תרגולי הודו, נחשב בעבר כבשר יוקרתי, ורק בעלי ממון יכלו להרשותו לעצמם. כך עולה מתקנות קהילת פפד"מ בשנת תת"ה תחת העוגת רבנותו של רבי אברהם בוראד, ובהן נקטן שאין להוציא לשום סעודה של מנוחה או של יחיד לחבורה שלו, וכן בסעודות סיום ועוד, בשר של תרגולי ותרנגולות הודו. ומכך שהן נאסרו רק בסעודות פומביות ולא באופן פרטי, משמע שהסיבה לאיסור היתה מפני העלות הגבוהה (יירושתי ה' עמ' רסו). כך נוצר הפתגם האידישאי המסמל את הפער בין העשיר לעני: "ע"ש האדלערט דער אינדיק ביים גגיד ר' מינדיק, עס גרילצט די גריל ביים קבצן ר' עוריל (עוראל)", שמשמעותו: "מהרס תרגול הודו אצל הגביר, ומצמצם הצורך אצל הקבצן" (הערה לטעם עמ' 595). וכן הפתגם הוותיק: "א הונט צי א אינדיק, אפי' אדן אויף שבת", כלומר יש להכין עוף לשבת, ויהיה דל ורוה ככלב או שמן וגדול כתרגול הודו (שפלה, עמ' 174).

האינדיק נתפס גם כבעל חשיבות עצמית, כמו בביטוי "בלאזט זיך ווי א אינדיק" (מתנחם כתרגול הודו. אך אולי הכוונה לטעם המתהדר בנצותו,

אף שמכונה באידיש 'פאָוען', אלא שכאמור יש מהחליפים ביניהם. ואכן בספר 'וואסילאווין' בפרק בו מובאים "פאָלקס־ווערטלעך אין אונדער שטעטל" (פתגמים עממיים בעידן), מובאים שני פתגמים סמוכים: "בלאזט פון זיך ווי א פאָוען", "איז אנגעדראָלט ווי אן אינדיק". כך מסופר על ראשית מיה של קריית ויוניץ בנייברק, כאשר היה חשש כי ההסתדרות הציונית החליטה לכבוש את בניברק מידי החרדים, נפגשו ראשי העירייה ר' יצחק גרשנקורן ור' ראובן אהרונביץ עם אחד מראשי ההסתדרות, ולאחר שהתחננו בפניו לכל ירוס את פינת הקירט שנבנתה ביגיעה ומסירות נפש, השיב להם באידיש עסיסית: "די הסתדרות קען זיך פארגינגען צו האבן אין איהר פאלווארק א אינדיק כמו בנייברק" - ההסתדרות יכולה להרשות לעצמה להחזיק תרגול הודו בחווה שלה, ובכך הניח את דעתם ("על חומותיו בני בירק" עמ' 387).

5. מנהג בני דורנו

הדעה הרווחת כיום, היא כאמור, להתייך באכילה את בשר הודו ללא פקפוק. כך נמסר על החזון אי"ש והקהילות יעקב שאכלוהו (ארוחת רבנו ח'ג עמ' עב. אולם יש מכתב מאבי החז"א אליו שהם נהגו היתר, אך חמיו אב"ד קארנין נהג לא לאכול מדין שאלה שהורה בה חכם - 'לדופקי בתשובה' יו"ד סימן תצט), וכך פסק רבי משה פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"ד סי"א) שאף שאין לאכול בשר הודו ביום 'חג ההודיה' באמריקה כמנהגם מושם חוקות הגויים, אינו מפקפק כלל בצעם היתר האכילה; וכן מסופר על רבי יואל סמאטאמר שבתחילה בואו לארה"ב לא אכל בשר רק עופות הבר אינדיק פלייש, מחשש טריפות על-ידי הוויקיות, עד שהממשלה העבירה חוק לאיסור הוויקיות (קובץ גית ורדים יד עמ' לד).

אולם כאמור בידי כמה ממשפחות צאצאי השל"ה נשתמרה מסורת בידם להימנע מלאכול (וכן נמסר במיטע על המשגיח רב דן סג"ל שליט"א - 'תורת העוף' עמ' לו, שנהג אסור בתרגול הודו כצאצא למשפחת הלויים מגזע השל"ה; ואף רבי יעקב קמניצקי חז"ל לאכול הודו לאחר שנשא את בת דוד צבי העלוי מסלבדקא וכערים שאול שבליטא החמירו שלא לאכול בשר זה, וכן נהג רבני שמואל קמניצקי אלא שנהגו רק לקצומו בתור חומרא וכל משפחתם נהגים בו היתר - 'ישורן יד עמ' תתקלא), אלא שאין האיסור נוגע אלא להם בחומרת אבותיהם, ואין זו מחייב כל השאר, ואף יחידים שהחמירו על עצמם אף שאינם מצאצאי השל"ה, אינם מורים כן להביט. הרב מרדכי גרוס פוסק לאדם ששאל 'על נכדי השל"ה שמקפידים שלא לאכול מעופו הודו, האם יכולים להזמין בחתונות צאצאיהם עופות אלו שהזמנים יאכלו? והשיב 'דבדווא' יכולים, כי רק הם קיבלו על עצמם שלא לאכול'. (אגרא ודהוותא, ותל תלפיות קובץ סי' ס').

ויותר מזה פסק הרב מרדכי אליהו (שו"ת הרב הראשי תש"נ תשנ"ג) לאשה זקנה ממשפחת השל"ה שהתגורר בפתחתקוה שפנה אליו בשאלה: "כבוד הרב מכיר בוודאי את צוואתו של השל"ה הקדוש, שהזהיר לא לאכול תרגול הודו. בשל היותו מיוחסת לשל"ה הקדוש לא אכלתו תרגול הודו מעולם. כיום אני נמצאת בבית אבות, המספיק לי את כל ארוחותי. בבית אבות זה נותנים מדי פעם בארוחות בשר של תרגול הודו. יציתי לשאול את כבוד הרב, האם חובה עליי להמשיך לשמור על מנהגי משכבתי הימים, או שמא מותר לי לאכול בשר זה? והשיב: 'אשריך שזכית להיות מיוחסת לשל"ה הקדוש, ואשריך שהמשיכת לשמור לאורך זמן על הצוואה בעניין תרגול הודו. אולם מאחר שאינך נמצאת היום ברשות עצמך כי את במוסד, ומאחר והיום מגדלים את תרגולי הודו באופן מיוחד, והם נחשבים כדור - מותר לך לאכול'.

בקובץ 'לכשרות' של התאחדות הקהילות בארה"ב (שנת: שבת תשל"ו, שנה ב' קו"ב), נדפס מכתב נוקב של אחד הקוראים: "כבוד המערכת. במדרך קו"ט עמוד ס"ד, הערת ה' אב"ד דעברעצין שליט"א, שמעולם לא שמענו שיש מי שמפקפק על אכילת אינדיק, ע"ל. חכמים הודו דבריכם! מקודם תחקור ואח"כ לפרסם. אם לא שמענו - תשמעו: ישנם זקני ת"ח ידאים מגולי פולין, שלא היה להם קבלה על המסורה כמו לבני הגר ואינם אוכלים אינדיק, ולאונן בני גולה אסור להם לאכול, כי המסורה להם לא נמסר לבשר, ויש עוד ספק לבנינו אם הם גוררים אחר מוסר אביהם כמו נדר, או איש להם לסמוך על מנהג המדינה שרבים על ישראל קבלו המסורה לבשר, ע"כ"ש מלכר בבירור. אבי הרה"ר אדמו"ר שליט"א אינו טועם טעם אינדיק, מטעם שכתבתם". לחל מובאת הערתו של אב"ד דעברעצין (הוא רבי משה שטרן אב"ד 'סידור התורה' בעל שו"ת 'מאמר בשם' אברהם שטרן הי"ד בעל 'מליצ' אש"), כי המדפיס השמיט בטעות ב' תיבות, והנוסח האמיתי היה שבנומם אין מי שחושש על אכילת אינדיק, ובכוונה הוסיף את התיבות 'בזמנו אנו', כי אומנם ברור הקדום היה פולמיים בעניין אבל נתקבל להלכה למעשה שאין פקפוק בזה, וזוהי ממשפחות יחידות שאינם אוכלים משום שאבותיהם היו המפקקים הראשונים על אכילת אינדיק, ובוודאי יחזיקו בירושית אבותיהם, אבל לציבור הגדול אין סוד וחומרא לעורר את הפקפוקים, וכבר באחד הגליונות הקודמים (אלול תשל"ה תשי"ט) שנהג ב' קו"ט במוצא הערה דומה מקורא בשם הרב אליעזר טרישיש: "במדרך קו"ט נשאלה שאלה אם מותר לאכול טורקי (אינדיק), והתשובה 'מעולם

לא שמענו בזמנו שיה' מי שיפקפק על אכילת אינדיק'. עכ"ל הרב מדברצין שליט"א. הנה בעיר מושבי בליטא שמעתי אומרים, שמשפחת של"ה הקדוש נמנעים מלאכול אינדיק, מפני שיש בו ספק עוף הודו, אינו אהר"א לאמיתת שמועה זו אבל זה מה ששמעתי".

כדרך של מסורות משפחתיות אחרות, נהפכות הללו לעיתים 'לתורה מסיני', עד שהם זונחים את העיקר ונוטלים את הטפל. כפי שמספרים על ה"שגת אריה", שכאשר התקבל לרבנות העיר מץ, ביקש מפרנסי העיר להעתיק אל תוך פנקס הקהילה את עשרת הדיברות. ולמחיתם הסביר, כי נובח לדעת זה מכבר, שהציבור נוטה לקיים באדיקות את תקנות הקהילה יותר מאשר תר"ג מצוות, ולכן הוא מבקש לפחות שישמרו על עשרת הדיברות כאותה אדיקות שבה הם שומרים על התקנות המקומיות...

בשנת תש"ח, שהה 'מקור ברוך' מסערתיו'ניץ בעיר תל-אביב, ולכו נחמץ בקרבו לראות את הנוער המתנער לה' ולתורתו באותן שנים קשות עם קום המדינה. הוא נשא דברים נוקבים בפני הקהל על החשיבות להקפיד על חינוך הילדים ולשומרו מחבר רע, והתאונן תחילה על העסקנים שבאו וביקשו ממנו לדבר על שלושה דברים: שבת אחר ברכת השכיבו, יש שנשכלים בסחיטת המגבת לאחר טבילתם במקווה, ועל כך שיש לעורר את הנושנים להדליק נרות שבת בזמן. אולם הרב הודיע שלא ידבר על עניינים אלו כלל, שכן "נושא החינוך צריך להיות בראש מעיינינו, כי כאשר אש בוערת בקרבנו ולוקחים ילדים לשמור רחמנא ליעלן, אי אפשר לחשוט". וכדי להמחיש את הגיון בכך שיש אנשים שכל דאגתם רק להתעורר על עניינים כן מהג, דבר אינם פוצים כי כל שבעיני ילדים לשמור, המשיח הרבי וסיפר: היה יהודי ברומניה מנכדי השל"ה הק', ששלח את בנו ללמוד באוניברסיטה שבפטרבורג (רוסיה) למען יתעשר ביריעותיו ויהיה לו בעתיד מקצוע לפרנסתו, אולם לא רצו לקבלו שם בשום אופן, למרות הפצרות האב והבן. עד שלבסוף בהשתדלות הכומר שבעיר קיבלוהו, לאחר שהבטיח להמיר דתו ר"ל. לימים כתב הבן מכתב לאביו, ובו תיאר בשמחה שסוף כל סוף נתקבל לאוניברסיטה, אולם הוצרך ע"ז להמיר דתו. בקוראו זאת זעק האב: 'אוי אבאיי יד, עה וועט מווען סעמן אינדיק פלייש' (הרי בני יעשר לאכול שם בשר (מתרגול הודו) - והשל"ה הק' היה מראשי הפוסקים שאסרו זאת בזמנו לאכול...). העניין שבנו השתמר ר"ל, לא הסריד אותו כלל, רק דאגתו היתה האץ יאכל שם ח"ו, בשר מתרגול הודו!..." (טעם הברכה עמ' קצג).

6. מעשה רב

מעשה פלא בעניין אכילת תרגולי הודו, מסופר על האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל: "הודי מבני ברק, ששנים רבות לא נולדו לו ילדים, כתב ליק"א אדמו"ר מכתב בעצתו. הגיעה תשובה: "יוקם בכשרות האכילה והשתיה". אותו יהודי נהר תמיד לאכול כשר למחרת לבד ולא ידע מה עליו לעשות. באותם ימים ידברת עמו בטלפון אמו שגרה בחו"ל וסיפרה לו כי משפחתם מצאצאי השל"ה הקדוש. עברו כמה ימים ולפתע נודע לו כי השל"ה אסר על צאצאיו לאכול תרגול הודו. כשהבין את הקשר הפסיקו בביתם לאכול הודו. לא עברו ימים רבים ואשתו נפקדה וילדה זרעא היא וקיימא" (גיליון 'בית חייט' 78, "ב באדר תשנ"א").

המעשה מובא גם בספר תולדות הרב מרדכי שמואל אשכנזי רב של כפר חב"ד (עמ' 502), באופן שונה מעט: "בראשית שנת תשמ"א, סיפר אחד מתושבי כפר חב"ד לרב אשכנזי, כי מכיוון שעברו שנתים וחצי מעת נישואיו ורעייתו לא נפקדה עדיין, ביקש ברכה מהרבי, ונצטווה: "זהירות בכשרות האכילה והשתיה". אולם, מקפיד הנני על כל כללי הכשרות, ואני ידע להסביר את תשובתו הקדושה של הרבי", תינה האיש. הרב אשכנזי ביקש זמן לחשוב בעניין, וכעבור כמה ימים, ענה לשאלו: "הלוא רעייתך היתה מצאצאי השל"ה, או אולי הרבי התכוון, כי היא תקפיד על הוראותו של השל"ה, שלא לטעום בשר הודו". הממשחה המדוברת גידלה תרגולי הודו, ובשר זה היה מזה אים כן בביתא, אך האשה יישמה בכל זאת את עצתו של הרב אשכנזי, ונפקדה מיד". ציון, כי אחרי שהרבי השיב לאותו אברך על הבשרה שרעייתו נפקדה, ביקש משהו ברכה עבורו לזרעא היא וקיימא, כי לא ידע אודות הכשרה, ענה הרבי: "הרי כבר ענית, וזהירות בכשרות האכילה והשתיה".

בשאלה שהופנתה אל הרב שמואל אליהו מצפת נכתב שמו של המדובר: "משפחת הרב יוסף יצחק הלוי גורביץ' מיישיבת חב"ד במגדל העמק, בתחילה לא נהרגו מאכילת הודו, עד שהיתה להם בעיה רפואית במשפחה, והרבי מליובאוויטש רמז להם על כך שיש פולמיים בכשרות האכילה וההיחיד היחיד שבעית בדעתם היא אכילת הודו, ואז הם הפסיקו". הכותב מציין לא בירד את הסיפור להלוטין, "אלא אני יודע בבירור שהם לא אוכלים, ובישיבת חב"ד מגדל-העמק בכל יום שיש הודו, מכינים מנה עיקרית ונוספת כשבייל צאצאי השל"ה". למעשה כתב הרב אליהו כפי שכתב שאר פוסקי דורנו וגם אביו כאמור: "מי שמצאצאיו ומקפיד יכול להקפיד, אולם כהוראה לציבור מותר לכתחילה ואין צורך להקפיד שלא לאכול".

בין שני הרים

רבות מסופר בתולדות החסידות, על היחס ששרר בין רבי עזריאל הלוי הורוויץ רבה של לובלין, לבין שאר בשרו (יש אומרים בן דודו) 'החזוה מלובלין' שהיה אחד מצדיקי החסידות המפורסמים והתגורר בעיר, ורבי עזריאל שלא נמנה על עדת החסידים לא הסתיר את התנגדותו ממנו ומדרכו. רבי עזריאל כונה "דער אייזערנער קאפ" - 'ראש הברזל', וכך גם נקרא ספר תשובותיו וחידושי "ראש ברזל", שנדפס לראשונה בירושלים תשכ"ט מתוך כתב ידו.

רבי עזריאל היה מגאונים דורו, וזכה לשני שולחנות תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. הוא היה גם בעל השפעה ציבורית רחבה, בהיותו חתנו של רבי בנימין בושקא מוזאמושטש פרנס ועד ארבע ארצות, אביו של רבי צבי הירש בושקא בעל "תפארת צבי". גדולי דורו כינוהו בתארים נשגבים, וכבר הצטערו גדולים וטובים על כך ששמו כמעט ונשתכח, ובתודעה נותר רק כבר-פולגתו של 'החזוה'.

בזמן כהונתו בלובלין, התנגד לדרכו של החזוה והיה מביע את תוכחתו בחריפות ובלי משוא פנים ומבטל בהבליפיו את דברי תורתו. מספרים, כי פעם שמע רבי עזריאל את פירושו של החזוה בעניין העקידה בדרך הסוד, ולפיה היה יצחק בבחינת 'ראה' פחד יצחק, ועניין העקידה הוא להטותו מדרך היראה אל דרך האהבה של אברהם. התחיק ראש הברזל ואמר: "יודע אני עתה מה היה הניסיון של אברהם אבינו, שלא היה חסיד. כי אם היה חסיד היה מפרש את עניין השחיטה על מידתו של יצחק, כלומר עליו לזכות את מידת היראה שלו, אלא שהוא לקח את דברי ה' כפשוטם, ובכך עמד יפה בניסיון..."

החזוה מצדו התייחס לרבי עזריאל בכבוד ובדרך ארץ, ואף הורה לחסידיו שלא לפגוע בו מפני רום מעלתו. הוא אף היה שולח אליו את תלמידיו החריפים, בהם 'היהודי הקודש' מפשיסחא שנועד בחריפותו ובגאונותו, כדי לפלפל עמו בדברי תורה, ופעם אף הורה ל'יהודי' בוויכוח שהיה ביניהם, אלא שלא הסכים להצטרף אל החסידים אף לאחר שראה שיש בהם תלמידי חכמים, כיוון שבאמת נסחבו ממחנה המתנגדים... מספרים, כי לאחר פטירת אשת החזוה, הציעו ל'ראש הברזל' לתת את בו לחזוה, אולם הוא סירב בטענה שנאמר "את בתי נתתי לאיש" - "והרי רבכם, לפי שיטתכם, הריהו מלאך"... האגדה החסידית טוענת, כי ברגעיו האחרונים חזר בו רבי עזריאל מהתנגדותו לחזוה, הרבה בשבחו והביע צער על שזלזל בו, ומתוך כך 'יצאה נשמתו בכ"ב במרחשון תקע"ט, ומן הסתם דברים בדויים הם.

סיפור מפורסם עוסק בקבורת 'החזוה' בבית העלמין העתיק בלובלין, ולהלן הנוסח המובא בספר 'החזוה מלובלין' (עמ' רסד):

הצדיק רבי נפתלי מרופשיץ היה מפורסם לפיקח ומוחזק לתקיף ואמיץ לב. כשנפטר 'החזוה' פנו אליו חסידיו כדי שישתדל לפני רבה של לובלין, הגאון רבי עזריאל הורוויץ ז"ל "ראש הברזל", שהיה מתנגד, שיסכים לתת מקום קבורה ל"חזוה" בבית הקברות העתיק של העיר. רבי נפתלי הלך אל הרב, התפלפל אתו בחידושי תורה, ותוך כדי פלפול התחיל לדבר אתו על אודות "החזוה" שנפטר זה עתה ושהחברה קדישא אינה מסכימה לקברו בבית הקברות העתיק. הסכים הגאון שר' נפתלי ילך עם ראש הקברנים לבחור מקום קבורה. בדרך תקע לידי ראש הקברנים מספר שטרות של כסף מדינה, בתנאי שיתחיל לאלתר לחצוב קבר במקום שיראה לו הוא. כל זה נמשך עד חשכה, ורבי נפתלי דרש שלא להלן את המת. היה ליל חושך ואפלה, ורבי נפתלי ועמו הגבאי וראש הקברנים הלכו משורה לשורה מבקשים מקום לקבורה. על כל שורה ושורה היה רבי נפתלי מעמיד פנים של תמימות ואומר: "מקום לקבורה, מה לי פה, מה לי שם?" וכשהגיעו לשורה אשר שם היה מקום מנוחתו של רבי שכנא, רבו וחותרו של הרמ"א ז"ל, שהיה ראש ישיבה בלובלין כארבעים שנה, אמר רבי נפתלי לפי תומו: "לדידי, יהא מקום זה", ומיד רמו לראש הקברנים והלה ציווה לחבריו לגשת לעבודה ולאלתר התחילו לחצוב קבר. הגבאי התחיל להביט לימין ולשמאל והכיר בשורה, שהמקום הוא מן המעולה שבקברים: סמוך להגאון ר' שכנא מלובלין ז"ל, והתחיל לצעוק ככרוכיא, כי את המקום הזה לא יוכל לתת בשום אופן. ועוד הם מדברים ומתווכחים זה עם זה והקבר כבר נחפר ונגמר. הביאו את הדבר לפני הרב, אמר הרב: מאחר שכבר נחפר הקבר אסור לשנות. ונקבר שם. ויהי לאות כי תמיד בכל עת צרה היה "החזוה" מצווה ללכת על קברו של ר' שכנא מלובלין ז"ל, שכל הצדיקים שהיו בלובלין הלכו לארץ ישראל, והוא לבדו נשאר שוכן שם להגן על העיר.

לפני כמה שנים, סיפר ראש ישיבת בריסק רבי אברהם יהושע הלוי סולובייצ'יק

שליט"א באחד משיעוריו, על השוחט המפורסם רבי יאשע מבריסק (הוא רבי חיים יוסף פראגער המכונה 'ר' יאשע שו"ב' בעל "מנחת יוסף" בהלכות איסור והיתר. היה מחשובי חסיד קוברין וסלונים ועלה לארץ ישראל בעת זקנותו, ומצבתו בטבריה התגלתה לאחרונה. ה"בית הלוי" מבריסק ובנו רבי חיים החשיבוהו מאוד וסמכו רק על שחיטתו, עד שכאשר ר' יאשע נסע לשבת חנוכה לרבו, מנע רבי חיים מבריסק את עצמו מלאכול בשר, ופעם שאלו בצחות היכן נכתב בשולחן ערוך שאין אוכלים מאכלי בשר בחנוכה ואין מדליקים נר אלא בקוברין...), שסיפר פעם ל"בית הלוי" את הסיפור הלזה אודות קבורת 'החזוה' בסמוך לציונו של רבי שלום שכנא מלובלין, אולם ה"בית הלוי" נענה ואמר: "ר' יאשע, הסיפור יפה עד מאוד, אבל מה אעשה שעתה הייתי בעיר לובלין והלכתי אל בית העלמין הישן שם, וראיתי שהחזוה לא קבור כלל ליד רבי שלום שכנא". תמה ר' יאשע ואמר: "והרי שמעתי סיפור זה מפי מורי ורבי", ואף ש"הבית הלוי" עמד על שלו ממה שראו עיניו זה עתה, סירב החסיד הנאמן להאמין לו והמשיך לדבוק במה ששמע מרבו. המסר מהסיפור היה מובן, כיצד החסידים מאמינים לדברי רבם גם כאשר אינם עולים בקנה המציאות.

ומוסיפים לספר, כי כאשר ראש ישיבת בריסק סיים את סיפורו, קם אחד הבחורים מתלמידי הישיבה, ואמר: "אני הייתי זה עתה בלובלין, ומה אעשה שראיתי במו עיני כי החזוה אכן קבור ליד רבי שלום שכנא", והמשיך ואמר: "אלא מאי? בוודאי יטען ראש הישיבה כי הדבר לא ייתכן, שהרי כך יצא מפי זקנו הגדול ה'בית הלוי', ואם כן כך בדיוק האמין החסיד ר' יאשע שו"ב בדברי רבו גם כאשר הדבר לא מציאותי..."

מעשה נחמדה, אותה חוזרים רבים ומספרים אותה כיום, אלא שכל הוויכוח מיותר, בזמן שבית העלמין העתיק בלובלין עודנו עומד על תילו עד תחיית המתים בקרוב, ומצבותיהם של רבי שלום שכנא והחזוה מלובלין ניצבות לעין כל. וכל המבקר שם יראה, שאכן החזוה לא קבור בסמוך לרבי שלום שכנא, אלא בכמה שורות בריחוק מקום, ודווקא ה'ראש הברזל' קבור ממש בסמוך לקבר רבי שכנא.

וכבר העיר על כך המו"ל החסיד הנודע שזכה לשם נדיר 'רבי יועץ קים קדיש ב"ר יהושע העשיל ראקאץ מפרישטיץ', ורבים מספריו מהווים עד היום מקור עיקרי לתורותיהם ותולדותיהם של צדיקי פולין (הוא נספה כנראה יחד עם משפחתו בשואה הי"ד, ומתואר כך בידי אחד שהכירו בקהילתו: "תמיד רץ, עפרון ונייר בידו, שקוע במחשבותיו, בעולם של דמיון, חדור אמונה ושאיפה לשלמות הנפש. גבה קומה, דל ורזה, בעל זקן בינוני חד, שערות זהב, גבות ארוכות המכוסות במידת מה את עיניו... ראשו מכוסה כיפה שלא הוחלפה מיום נישואיו. אי אפשר לדעת מאיזה חומר עשויה. כולה מקשה אחת משומנת ועליה כובע עגול... פאותיו שגודלן מקצה הגולגולת ולמטה עבות היו, מסולסלות ונתונות מאחורי אוזניו. לבוש קפטה ארוכה, חגור אבנט משי מלא שומן שלא ירד מגופו. צווארו החולצה פתוח בין בקיץ ובין בחורף..."), ב"שיחת שרפי קודש" בחלק העוסק בחזוה מלובלין:

"הגהה, ואני בעצמי הייתי על ביה"ח בלובלין וראיתי אשר הקבר של הרבי מלובלין זצ"ל אינו סמוך לקבר הרבי ר' שכנא רק לא רחוק, אך ה'ראש הברזל' מונח סמוך לרבי ר' שכנא, ושאלתי להזקנים ואמרו אשר הרבי זצ"ל לא אמר במפורש שיניחו אותו אצל קבר הרבי ר' שכנא, רק הגיד שהרבי ר' שכנא זצ"ל מונח בלובלין כי הוא רב דלובלין אבל שארי גאונים וצדיקים דרשם כבר אינם שם, ותמיד ציוה לילך על קבר הרבי ר' שכנא זצ"ל להתפלל על איזה צורך, וזוהי הבינו שרוצה שיניחו אותו אצלו אבל הקבר של הרבי מלובלין זצ"ל אינו רחוק משם. וגם קבר הגאון ר' יעקב פאלאק זצ"ל סמוך, ו'ראש הברזל' חפץ בעבורו את הקבר הלז עד שחפר הרה"ק מרופשיץ זצ"ל הקבר הנ"ל והניחו אותו שם".

ר' יצחק אלפסי בספר "החזוה מלובלין" שם לבו גם לתמיהה אודות הסיפור הנפוז, והוא מספר בשם רבי יצחק פלקסר ראש ישיבת "שפת אמת" ומנכדי 'החזוה' שאמר לו, כי בהיותו תלמיד ישיבת חכמי לובלין השתטח פעמים רבות על קבר החזוה ואין קברו סמוך כלל לקברו של רבי שכנא מלובלין, הקבר רחוק מרחק די ניכר.

אך כדי ליישב את הסיפור בכל זאת, נדחק ב"חמדה גנוזה" (ח"ב עמ' קיב) ליישב, כי הסיפור לא אירע עם המקום הסמוך למצבתו של רבי שלום שכנא מלובלין, אלא ליד מצבתו של רבי אברהם מוכר ירקות שעליו מסופר ב"שם הגדולים" כי היה צדיק נסתר ולבסוף התגלה ונעשה רבה של לובלין, והוא ציווה לפני מותו שיקברוהו סמוך לאביו שהיה איש פשוט ונקבר בסמוך לגדר, ולכן לא הבחינו בני הח"ק במקום המכובד בשעת קבורת הקבר לחזוה, כי היה הדבר בסמוך לגדר בית העלמין. ואכן, פרט זה אמת, כי אכן 'החזוה' קבור ליד רבי אברהם מוכר ירקות, ונמצאו כולם צודקים...

לע"נ הרה"ח ר' מרדכי יהודה ב"ר יעקב גולדנברג זצ"ל

נלב"ע ג' באייר תשע"ט